

Granasztói Olga
Sírok a kertben¹
**Néhány gondolat Kazinczy Eugénia
széphalmi síremlékének
felújítása kapcsán²**

Kazinczy Ferenc legidősebb leánya, Eugénia sírkövének nemrég elkészült felújítása alkalmat ad arra, hogy árnyaljuk, gazdagítsuk az író családjáról, valamint a család otthonául szolgáló Széphalomról kialakult képet az utóbbi évek kutatásainak néhány eredményével.

Kazinczy Eugénia életútja sokáig még a Kazinczy-kutatók körében is kevésbé volt ismert, ha egyáltalán ismert volt. Mivel sem önálló alkotói pályára nem lépett, sem apja hagyatékának gondozásában nem vett részt, így az irodalomtörténet nem tartotta számon, még lehetséges tanúként sem, aki apja munkásságáról, életéről az utókor számára fontos tanúságot tehet.

Eugénia és férje, Kraynik Imre közös síremléke egy meglehetősen szerény műkőlap, amely eszmei értéket igen, művészi nem képvisel.³ A síremléket körülveszi még több más Kazinczy gyermek (Becske Lajosné Kazinczy Anna Iphigenia (1817–1890); Kazinczy Emil Traján (1811–1890), és unoka hasonló egyszerűségű sírköve. Eugénia emlékét kiemelten megtisztelni azonban nem csak Kazinczy Ferenc és a széphalmi sírkert szimbolikus jelentősége miatt illő és fontos, hanem azért is, mert a legújabb kutatások ráirányították figyelmünket arra, hogy milyen jelentős szerepet játszott az elszegényedett, árván maradt Kazinczy gyerekek, a hat fiatalabb testvér súlyos anyagi helyzetének stabilizálásában, mi több apjuk halála után húsz évvel a mindenki számára többé-kevésbé megvalósult anyagi biztonság megteremtésében.⁴

---

¹ A szerző a HUN-REN-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

² Elhangzott 2024. december 12-én A Magyar Nyelv Múzeumában Kazinczy Eugénia felújított sírjának átadó ünnepségén. A szöveget felolvasta Abauji Nikoletta, a Nyelvmúzeum munkatársa.

³ Kraynik Imréné Kazinczy Eugenia Petronella Nicolaisa Barbara (1807–1903); Kraynik Imre (1803–1859)

⁴ Az Eugéniára vonatkozó legátfogóbb tanulmány Czifra Mariann érdeme: *Zseni a panteon kertjében: Kazinczy Eugénia pályája*. In: *Századvég*, 2013, 2. sz. 59–100.

Köztudott, hogy Kazinczy a széphalmi birtokot már életében elvesztette és nagy szegénységben élt a család az utolsó években, amire Eugénia is utalt egyik visszaemlékezésében („2-3 napig nem láttunk kenyeret”).⁵ Ennek háttérében mára bizonyíthatóan az áll, hogy Kazinczyt a felesége örökrésze körüli per elhúzódása, és az 1820-as években felvett kölcsönei sodorták hatalmas adósságba, majd csődbe.⁶ Ehhez képest a Kazinczy halálát követő évtizedekben az a felfogás terjedt el, hogy a család anyagi válsága Kazinczy a magyar irodalom és nemzet fejlődése érdekében végzett áldozatos munkájának következménye.⁷ Ehhez szorosan kapcsolódott a másik lesújtó vélekedés, miszerint a családfeje halála megváltoztathatatlanul tragikus anyagi helyzetbe sodorta az életben maradtakat. Vagyis a Kazinczy gyerekek életük végéig teherként viselték az apjuk utolsó éveiben és elhunytát követően jelentkező nélkülözés nyomait, végérvényesen elszegényedtek.⁸

Úgy tűnik, az író legidősebb és szívéhez talán legközelebb álló leánygyermeké, Eugénia épp ellenkezőleg, hosszú, kiteljesedett életével (96 évesen hunyt el) sikeresen valósította meg apja vele kapcsolatos terveit, elvárásait, amelyekhez sokoldalú, gondos neveltetése, a társas kapcsolatokban szerzett jártassága kellő alapot nyújtott, nem beszélve aktív részvételéről a család ügyeiben, sőt bevonódásáról a gazdasági, pénzügyi teendőkhöz.⁹ Eugénia sikeresen vette fel apja halála után, mindössze huszonnégy évesen a pártfogó, a testvéreiről felelősséggel gondoskodó nővér szerepét (legfiatalabb testvére Lajos, mindössze tizenegy éves volt), beteg, özvegyé vált édesanyja helyére lépve. Eugénia életpályája kétségtelenül a legsikerültebb a Kazinczy gyermekek közül, bár Lajos öccse vált a legismertebbé, a szabadságharc hőseként, a tizenötödik aradi vértanúként.¹⁰

Eugénia sírjának felújítása, ha csak egy rövid megemlékezés erejéig is, de ismét reflektorfénybe állítja Kazinczy Ferencet, a szerető családapát, és szeretett otthonát, Széphalmot. A magyar irodalom egyik legnagyobb, örök emlékezetű alakjának élete az irodalmi hírnév felől nézve bővelkedik magaslátokban, még ha érték szakmai kudarcok, csalódások is. A kultikus emlékezet egy sikeres író, költőt, irodalomszervezőt emelt piederstálra, a magánember, a férfi, a férj, a családfeje azonban számos hullámvölgyet,

⁵ Pásztor Emil: *A tizenötödik aradi vértanú - Kazinczy Lajos: Dokumentum-életrajz*. Budapest, Kossuth-Zrínyi Katonai Kiadó, 1979, 17.

⁶ Orbán László: Kazinczy eladósodása az 1820-as években. In: *STUDIA LITTERARIA* 60: 3-4. szám 69-70.

⁷ Czifra 2013, 62.

⁸ Czifra 2013, 61.

⁹ Török Sophie Guzmics Izidorhoz intézett levele szerint Eugénia Kazinczy Ferenc ápolásában is végig részt vett, ő említi úgy, mint „apja kedvence” („Sein Liebling”) (vö. gróf Török Sophie - Guzmics Izidornak = *Kazinczy Ferencné Török Sophie levelezése*, v. Busa Margit és Z. Szabó László tanulmányaival, s. a. r. és a *Kazinczy-hagyatéka* című tanulmányt írta Z. Szabó László, Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 1986, 32., 48.; Czifra 2013, 63-73.

¹⁰ Pásztor Emil 1979.

mélységet kellett megéljen. Ha innen közelítünk alakjához, akkor nehezen tudjuk mai mércével (a gazdagság, az anyagi bőség mércéjével) sikeres emberként magunk elé képzelni. Kazinczy emlékét azonban életének ez a küzdelmes oldala nem árnyékolta be, és ebben közvetett módon leánya, Eugénia is fontos szerepet játszott apja halála után, hozzásegítve a leszármazottakat helyzetük konszolidálásához.

Széphalom ennek a kettőségnek, vagyis a szakmai sikernek és a nélkülözésig jutott személyes életnek egyaránt helyszínül szolgált, de mára csak emlékhely, és csak a sírkert az, amely egykorú Kazinczyval. A régi Széphalomból más nem maradt fenn.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mégis miért itt van eltemetve az író, és családjának számos tagja? Hogyan alakult ki a kertben egy sírkert? Miért nem a település temetőjében vagy egykori szülőhelyén nyugszik Kazinczy és családja?

Széphalom – mint eleinte csak leendő otthonául szolgáló ideális birtok – Kazinczy életében egészen más kilátásokkal indult elképzelés volt az 1794-es letartóztatása, a jakobinus mozgalomban való részvétele miatt elszenvetett börtönbüntetése előtt, mint később, a fogságból való szabadulása után néhány évvel, amikor voltaképpen kényszerből tért ide vissza.

Kazinczy eredetileg az anyja által számára kijelölt birtoktest egészét „anglus ízlésben” kívánta rendezni. Az „anglus ízlés” a fogság idejéből fennmaradt kertterve alapján valójában a hazánkban a 18. század utolsó évtizedeiben elterjedt ún. átmeneti stílust jelenti, amelyben egyenes allék és „csavargós” utak egyaránt helyet kaptak.¹¹ E törekvése a birtokszépítés, az esztétikai és gazdasági alapokon egyaránt nyugvó birtokrendezés 18. századi, a felvilágosodás szellemében fogant világszemléletébe illeszkedik, amelyet Kazinczy maga is fennen hirdetett ars poeticájaként: „használni és gyönyörködtetni”, vagyis a szépet és a jót, hasznosat ötvözni.¹² A tájszépítés, birtokszépítés lényege, hogy egy birtok egészét (nagyobb birtokos esetén egy egybefüggő, vizuálisan egységként befogadható tájat, tájrészletet) egyetlen nagy térkompozícióként gondol el. Ebben helyet kaphat (és Kazinczy birtoka esetében helyet is kap) szántó, legelő, gyümölcsös, veteményes, kaszáló, de a fahozam szempontjából haszonnal is bíró facsoportok, erdőfoltok, megfelelő földrajzi adottságok esetén tó, patak stb. is. A Kazinczy által parkosítani kívánt birtok, tájrészlet a Sátoraljaújhelyt Kaszával összekötő országúttól a Széphalom dombját körülölelő hegyek lankáinak egy kiemelkedését és völgyét foglalta volna magában, az erdők aljáig tartó sáv azon szeleteként, amelyet egybefüggő birtoktestként Kazinczy számára anyja a kúria építésekor kijelölt. A sajátos kompozíciót tehát e területnek a részben kényszerű, másrészt a viszonylag kis kiterjedése ellenére is rendkívül előnyös adottságai határozták meg.

¹¹ MTA KIK Kt. M. Ir. lev. 4r. 121. 5.; 8.

¹² Granasztói Olga: *Széphalom – egy angolkert utópiája*. In: *Irodalomismeret*, 2017, 4. sz. 83-87.

A letartóztatás előtt építeni kezdett ház/kúria a visszatérés után már túl nagyra bizonyult, ráadásul készületlen és romos volt, évekig juhakolnak használta József nevű öccse. A birtok pedig rendezetlen. A fogság előtt hivatali pályája szép jövedelmet biztosított, és remélhette, hogy a továbbiakban is maradhat állami szolgálatban. Ehhez társultak volna birtokának jövedelmei, és esetleg az írásból, könyvkiadásból származó szerény bevételek, amelyeknek köszönhetően megálmodott otthona, a körülötte lévő nagy, de nem grandiózus kert kialakításával egy kellően kiegyensúlyozott, az író-értelmiségi létet a gazdálkodással kombináló újszerű életforma reális helyszíne lehetett volna.¹³

A pályáját kettőtörő, de meg nem törő hat és félévnyi fogság után azonban, nagy ambíciójú tervei teljesen megghiúsultak, el kellett térnie eredeti szándékaitól: hivatalt nem tudott vállalni, anyjával komoly viszályba került, így a tőle való távolodás, és a gazdasági kényszer, hogy ténylegesen csak a gazdálkodásból származó bevételekre számíthatott, mintegy visszakényszerítette Széphalomra: ha egy lényegesen nehezebb helyzetből újrakezdve is, de végül ebben a döntésében a megbékélés, a családalapítás vágya átlendítette az ide település összes nehézségén.¹⁴

Kazinczy 1805 őszétől kezdte újra birtokba venni félig romos széphalmi házát és birtokát. Első gyermeke, Iphigénia nem sokkal korábban, 1805 augusztusában született. 1806 nyarán alig két hónappal azután, hogy Kazinczy Széphalomra költözött, súlyos csapás, tragikus veszteség érte: 1806 augusztusában egyéves kislánya váratlanul elhunyt Nagykázmérban, ahol felesége ekkor még szülei házában lakott. Kazinczy számára nem volt kérdés, hogy azonnal kérvényezze az alig otthonává váló széphalmi kertben kislánya örök nyugalomra helyezését. Ehhez fel kellett szenteltetnie a kert egy részét: „Megholt 18d. Aug. Kázmérrt. – Még akkor nap írtam a’ Kassai Püspöknek, hogy kertemnek azt az egy nyomát, a’ hová a’ gyermek temetgetni fog, engedje felszenteltetni, ’s megengedte. Ott fekszik, itt Széphalmon, sírban, nem kriptában. Jobbja ’s balja mellett én és Sophie fogunk fekünni. Harang és ének nélkül tettük földbe.”¹⁵

A kertben-temetkezés hátterében két eltérő, de egyformán jelentős szempont is meghúzódhatott: egyfelől az a vágy, hogy a felekezeti különbségek ellenére ne kelljen majd földi maradványaiknak külön helyen nyugodniuk: Kazinczy ugyanis református, felesége, Sophie katolikus volt, a kor szokásai szerint leendő gyermekeik közül a fiúkat reformátusnak, a lányokat katolikusnak kellett keresztelniük. A katolikus pap által felszentelt sírhelyet közös családi sírnak szánta Kazinczy, és ez akaratának meg-

¹³ Vö. Dobszay Tamás, *Széphalom: Kazinczy életforma és lakhelyválasztása*. In: A fogyasztás társadalomtörténete: A Hajnal István Kör - Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája, Pápa, 2004. aug. 27-28. szerk. Hudi József, Bp.-Pápa, 2007, 43-51.

¹⁴ Ehhez lásd még: Orbán László: *Kazinczy széphalmi birtoka*. In: *Irodalomismeret*, 2017, 4. sz. 23-31.

¹⁵ KazLev, IV, 277.

felelően így is lett. A vegyes felekezeti család így egy nyughelyre kerülhetett, és ezt már Kazinczy első gyermeke halálakor eldöntötte.¹⁶ A másik ok inkább szellemi horizontjának, művészi énjének kivetülése:

Kazinczy érdeklődése az angol tájképi stílusú kertek iránt egyidejűnek mondható 1784-es szabadkőművessé válásával. A fogság idején javíthatott egyik tervrajzának bal szélén két rajz is található tőle, mindkettő egy emlékmű terve, amelyet Judith Heideggernek, azaz Gessnernének, „Gessner műzsájának” szándékozott állítani, vagyis már börtönévei alatt is az emlékezés színterévé kívánta tenni kertjét, ami aztán lánya elvesztése, és a neki állított síremlék révén valósult meg.

A sírkert kialakítása ugyanakkor az angol kertesztétika és áttételesen a szabadkőműves eszmeiség hatását mutatja. A szabadkőművesség hatására terjedt el az a felfogás, hogy a kertekben a korábbi, mitikus istenszobrok helyett az emberi kiválóságoknak kell inkább emléket állítani. Hogy kinek, az pedig személyes élményből, vagy kapcsolatból fakadt. A megemlékezésnek tehát jellemző formája volt a tisztelt/szeretett személy jelképes vagy valós sírhelyének elhelyezése a kertben. Hirschfeld német kertteoretikus kifejezetten javasolta valódi sírok elhelyezését a parkokban. Nézetei szerint ezek az élet törékenységére emlékeztetnek majd, de az általuk sugárzott melankólia mentes kell legyen a halál riasztó képétől. A szentimentális kertekben egyre gyakrabban jelentek meg valódi és jelképes sírkövek. Ezzel a kert és a benne élők viszonya vált személyesebbé; halottkultusz és természetkultusz így közvetlenül is összekapcsolódott. Kazinczyra is mély benyomást tettek a szepességi Hotkóc kertjében a Csáky család több tagjának felállított különleges emlékművek, sírkövek.¹⁷ Legismertebb példája ennek a gyakorlatnak Rousseau sírja Ermenonville-ben, amelyet nyárfákkal körülölelve egy kis szigeten helyeztek el. A sírhely festőisége, és a sziget, mint Rousseau-utalás olyan hatást tett a kortársakra, hogy többfelé, így Würlitzenben is kialakítottak hasonló Rousseau tiszteletére. Kazinczy kéziratot feljegyzéseiben két változatban is találunk Rousseau würlitzi síremlékére vonatkozóan kijegyzést. Először 1802-ben írta át a síremlék feliratát és szövegét W.G. Becker: *Taschenbuch für Gartenfreunde* (1795, Leipzig, 178.) című művéből, majd 1808-ban ugyanezt átmásolta a *Pandekta I.* kötetébe.¹⁸

A szabadkőművesség emlékezetkultusza, ha számos áttételen keresztül is, de hatással volt a parkosított temetők 19. század második felében megkezdődő kialakítására. Mai temetkezési szokásaink egyik fontos előzménye az angolkertekben megjelenő valódi síremlékek divatja. Ennek egyik jellegzetes megnyilvánulása Kazinczy rajongva szeretett első gyermekének, Phigie-nek 1806-ban állított síremléke a széphalmi kertben, amely később az író egész családjának temetkezési helyévé vált. Emlékművé válni

¹⁶ Orbán 2017, 38.

¹⁷ Kazinczy Ferenc: Hotkócz, – Ánglus – Kertek. In: *Hazai Tudósítások*, 1806, 31. sz. 262–263.; 32. sz. 268–271; 33. sz. 276–279.

¹⁸ RGy, Szemere-Tár I. 208; MTA KIK, K633/I 181b Ld. 63. oldal képei.

a parkban, s a halál után is jelen lenni, tovább élni a tájkertben, ez az új természetfelfogás logikus és következetes beteljesítése.

Kazinczy eredetileg egy nagyobb szabású szobrot, az itáliai szobrász, Canova Psyché című szobrának másolatát szeretne volna Iphigénia sírmlékére felállíttatni. Végül erről a tervéről is letett, és a dolgozószobája ablakából jól látható sírt csak számára kedves, különleges virágokkal ültették be.

Az eredeti nagyívű, angol tájképi kertkompozícióból – a legújabb kutatások alapján – ma már egyértelműen kijelenthetjük, hogy leánya sírjának elhelyezésén és a zavartalan kilátás biztosításának igényén túl semmi sem valósulhatott meg. A kép, amely kibontakozhat az adatok sokaságának olvasatán, egy olyan kert, amelyben dísz- és haszonkerti elemek egyaránt helyet kaptak – ismeretlen elhelyezkedésben. A megvalósult kert két legfontosabb pontja a kúria és a sírkert volt, amelytől mintegy 30–40 méteres távolságra húzódott a kert széle. A részben gyümölcsfákat, részben egzotikus díszfákat, bokrokat is magában foglaló kert így betöltötte a használni és gyönyörködtetni elvét. A szinte kivétel nélkül barátoktól kapott dísznövények, magról kelt díszfák pedig mintegy barátai jelenlétét, emlékét adták a széphalmi remetének.

Iphigénia halála után másfél évvel, 1807 decemberében született meg Eugénia, de nem Széphalmon, hanem szintén Nagykázmérban. Születése után nem sokkal azonban már Széphalmon élt az egész család. Apja halálát követően Eugénia hamarosan férjhez ment, és hosszú életének hátralevő részében Pesten élt. Széphalom azonban örökké benne élt emlékezetében. Egy 1892-ben, 85 éves korában unokaöccséhez írt levelének néhány sora szép, megindító tanúságtétele az otthon, a kert, a gyermekkor iránti nosztalgiájának:¹⁹

Szent helyünk felé repülnek minden lefekvésemkor gondolatjaim áldással. Milly csend lehet ott még szegény Kertésznek talán elfagyot mit bevetett, ha majd kimégy köszöncs túlem.

¹⁹ Kazinczy Eugénia Becske Bálintnak, Pest, 1892. ápr. 22., MTAKK, Ms 5445/45.